

Export tohoto zboží do Germánie probíhal dálkovým obchodem, který v přepravě dával přednost řekám a mořím. Tak tomu bylo i v římské říši s jejími dobrými silnicemi, v Germánii se však jednalo o nutnost. Námořním obchodem se také vysvětlují římské luxusní importy (stříbro, bronz, sklo), jež nacházíme ve vznešených hrobech mezi Slezskem a Skandinávií.

Náboženství Germánů

Runy

Germánské písmo bylo od 2. století písmem pro zvláštní příležitosti, nikoli užívaným běžně. Název runy pro označení starověkých znaků se používá až od 17. století. Jak sami Germáni tomuto písmu říkali, nevíme. Od 3. až do 7. století známe runovou řadu o 24 znacích, které se podle prvních šesti znaků říká futhark. Mluvíme o starším futharku, protože později vznikly další runové řady. S kompletními futharkovými abecedami se setkáváme vzácně. Z období kolem roku 400 pochází kámen z Kylveru na Gotlandu; jinak existuje jen hrstka dalších památek tohoto druhu. Hláskovou hodnotu run známe z pozdějších srovnání s latinkou. Každá runa měla odpovídající hláskový význam a navíc jméno a tím i význam pojmový. Uvedme pár příkladů:

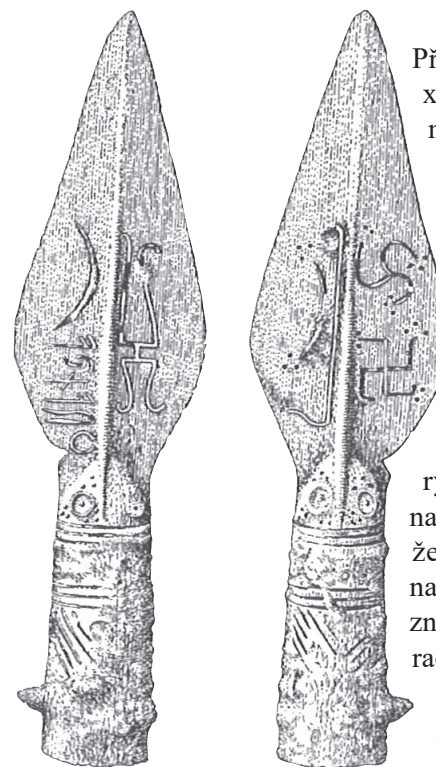
ƿ	ᚋ	᚛	ᚠ	ᚱ	ᚨ	ᚨ	ᚦ
f	u	þ	a	r	k	g	w
/f/	/u/	/þ/	/a/	/r/	/k/	/g/	/w/
ᚱ	ᚢ	ᚦ	ᚨ	ᚱ	ᚨ	ᚦ	ᚨ
h	n	i	j	ī	p	r	s
/h/	/n/	/i/	/j/	?	/p/	/z/	/s/
ᚦ	ᚢ	ᚠ	ᚠ	ᚦ	ᚨ	ᚦ	ᚨ
t	b	e	m	l	ŋ	d	o
/t/	/b/	/e/	/m/	/l/	/ŋ/	/d/	/o/

Futhark, starší celogermánská runová řada (nahore), kamenná deska z Kylveru (dole), kolem roku 400.

F (runa č. 1):
f, *fehu =
Vieh (dobytek).

S (runa č. 16):
s, *sowilo =
Sonne (slunce).

B (runa č. 18):
b, *berkanan =
Birke (bříza)

Kopí s runovými znaky z Münchebergu-Dahmsdorfu, 3.–4. století (od roku 1945 ztraceno).

Pro runy je charakteristická rovná přímá linie. Převládají runy ryté, kursivní varianta nikdy neexistovala. Runy rovněž nikdy nebyly běžným písmem vzdělanců. Neexistují tudíž runové nápisy na pergamenu nebo papyru, ačkoli by Germáni, kteří kupovali drahé římské stříbrné náčiní, měli přirozeně k dispozici i papyrus, pokud by o něj jevili zájem. Podkladem starověkých run jsou kosti, dřevo, kámen a kov. Pro starší futhark máme asi 230 runových památek. Pojednání o vývoji a variantách run od 6. století přesahuje rámec této knihy.

Zdá se, že runové písmo, soudě podle některých hláskových hodnot, vzniklo za generace na přelomu našeho letopočtu. Vzhledem k tomu, že to byla doba římské okupace, je souvislost nasnadě. Tím víc, když nyní soudíme, že runové znaky pocházely ze severoitalských abeced. Inspiraci pro futhark tušíme v alpském sídelním prostoru Raetů, již dali později jméno jihoněmecké římské provincii Raetii.

Dochované runové nápisy nemají žádné obecné sociální pozadí, neobsahují informace týkající se hospodářství, politiky ani společnosti. Runy uměl rýt a číst jen malý okruh runových mistrů. Nepředpokládáme, že by runy obecně patřily jen ke světu magie a kultu, ale zřejmě tu existovala silná náboženská vazba. Runový nápis s magickými znaky vidíme na hrotu kopí z Münchebergu-Dahmsdorfu (okres Märkisch-Oderland, Braniborsko), které je od roku 1945 ztraceno. Nápis na hrotu datovaného do 3. až 4. století je jednou z nejstarších runových památek. Čte se Ranja, „útočník“, a je považován

Brakteáty byly původně malé zlaté přívěsky – amulety – s jednostranně vyraženými výjevy. Nápadná je silná stylizace a ornamentální rozčlenění figur. Kromě toho jedna skupina brakteátů vykazuje výraznou zálibu ve ztvárňování germánských bohů. Je na nich například bůh plodnosti Frey se

svým vepřem Gullinburstim (Zlatoštětináčem) nebo Ódin, jak bojuje s vlkem Fenrim. Brakteáty z 6. století jsou ještě před zlatými rohy z Gallehusu nejvýraznějšími z nejstarších obrazových svědectví germánské mytologie z doby před gotlandskými obrazovými kameny a před švédskou vendelskou přilbou.

za magické jméno zbraně. Na náboženství poukazují i božská jména některých run: A **ansuz* Ás; T **tiwaz* Tý; ng **Ingwaz* (jedno ze jmen boha Freye).

Síla run jako amuletu se umocňovala použitím celé runové řady. Kompletní runová řada na náhrobním kameni z Kylveru měla buď chránit hrob před poškozením, nebo zabránit návratu mrtvého. Jako silové a ochranné symboly nacházíme runy na četných předmětech každodenního života, na sponách, brakteátech, hřebenech, zbraních a špercích.

Brakteát (amulet) z norského Gundsvalenu, Ódin bojuje s vlkem Fenrim, zlato, průměr 2,75 cm.

Caesar, Tacitus a Edda

Zabýváme-li se náboženstvím Germánů, musíme bezpodmínečně brát zřetel na to, že až do středověku existují jen dvoje písemné náboženské dějiny Germánů, a to Tacitova *Germánie* z roku 98 (a předchozí Caesarovy poznámky) a potom až *Edda* Snorriho Sturlusona z let kolem roku 1220. První starověké písemné prameny pocházejí tedy stejně jako v jiných případech ze středomořské oblasti, zmiňme pak především i zde nezbytného Tacita. Přitom je důležité mít na paměti, že středověká *Edda* podává pohled na minulost jen velice omezeně a že ji musíme pracně odhalovat z různých zlomků. V eddické době stojí v popředí jiní bohové než ve starověku. Čtenář tedy v této knize nenajde v hlavních rolích nám dobře známá severská jména bohů. Kromě toho by se dalo konstatovat, že germánské kmeny nevytvářejí jednotný náboženský prostor, což se ostatně ani nedá očekávat, na to jsou dostupné detaily až příliš rozmanité.

I v oblasti náboženství stojí na počátku našich vědomostí o Germánech Caesar. Podává obraz jakéhosi dřevního přírodního náboženství: „Nemají ani žádné druidy, kteří by se zabývali náboženskými záležitostmi, ani nepořádají žádné oběti. Z bohů uznávají jen ty, které mohou spatřit a jejichž darů skutečně užívají, totiž Slunce, Měsíc a Vulkána. O ostatních ani neslyšeli.“ Caesarova poznámka, že Germáni neměli druidy, samozřejmě neznamená, že by neměli kněze, zvláště když druidy chápe jako jakýsi řád, nikoli jako všeobecné keltské kněžstvo. Druidy také uvádí jenom u Galie a Británie.

Caesarem zmiňovaní hlavní germánští bohové, Slunce (*Sol*), Měsíc (*Luna*) a božstvo, jež nazývá římským Vulkánem, nejsou v rozporu s pozdějšími písemnými prameny. Uctívání astrálních božstev nemusíme sledovat až do doby bronzové, do 2. tisíciletí, kde nacházíme astrální spojitost na četných megalitických

stavbách, na slunečním voze z Trundholmu, na disku z Nebry a na zlatých kultovních kloboucích. Dnes pohlížíme na germánské náboženské dějiny jako na téma, které nastoupilo až s 2. až 1. stoletím př. Kr. Z historické doby máme o měsíci zprávu od samotného Tacita, že thing se svolával buď za nového měsíce, nebo za úplňku, nebo že král Ampsivariů Boiocalus vzhlížel ke slunci a vyzýval hvězdy. Caesarovu poznámku o bohu kovářství Vulcanovi jako hlavním germánském bohu lze interpretovat poněkud obtížněji. Kovář měl, jak ukazuje sága o Wielandovi, v germánské mytologii pozdější doby své místo. Caesar však mohl Vulcanem myslet také oheň při oběti nebo při upalování.

Tacitus svým výkladem germánského panteonu podle jmen římských bohů a svou *interpretatio romana* psal náboženské dějiny. Germánská jména uvádí jen v ojedinělých případech, například když germánská božská dvojčata Alky ztotožňuje s řecko-římskými Dioskúry; jinak hned uvádí římský ekvivalent, když třeba nejvyššího germánského boha označuje jako Mercuria. Že se patrně jedná o pozdějšího Ódina-Wodana, vyplývá z jiných důkazů jazykovědy a náboženských dějin. Jazykověda a archeologie obohatily reálný germánský panteon císařského období o řadu jmen, jež se vyskytují na římských památkách nebo která jako přízviska římských bohů prozrazují germánský původ. Tyto památky se logicky soustředí na předřímskou Dolní Germánii, jež byla v císařském období také hlavní oblastí více či méně romanizovaných Germánů. Ryze germánští bohové byli například Sunucsal, Vagdavercustis, Nehalennia a Vihansa. Kromě toho existovali bohové s římskými jmény a germánskými přívlasky. Za jménem Mars Halamardus se skrývá germánský Pobíječ nepřátel, Hercules Magusanus je Silný atd. Obětní oltář z Bonnu nám tohoto Magusana ukazuje v podobě římského Hercula. Archeologická potíž zde spočívá v metodické zásadě, že v římských bozích obou germánských pohraničních provincií smíme vidět za nimi se skrývající Germány jen tehdy, říká-li nám to nějaký nápis.

Mezi Tacitem a *Eddou* leží tisíciletí a víc. Obě *Eddy* jsou psány středověkým, staroseverským jazykem. Prozaická *Edda* Snorriho Sturlusona pochází asi z roku 1220 a podává také podrobné ztvárnění severského panteonu (Gylfiho oblouzení, *Gylfaginning*). *Poetická Edda*, jejíž nejstarší rukopis je datován do roku 1271, obsahuje hrdinské a mytologické písně z období mezi 9. a 13. stoletím. Chceme-li informace z *Eddy* aplikovat na raný starověk 1. a 2. století po Kr., musíme být více než obezřetní. V žádném případě nemůžeme celý systém germánské mytologie a panteonu

i s představami onoho světa jednoduše přenést ze středověku do starověku. Když Germáni pozdní antiky přijali písemnou kulturu, stalo se tak bohužel již ve znamení kříže: Gót Vulfila ve 4. století už nelíčil Valhalu, nýbrž přeložil Bibli.

Germánský panteon

Jaká jména germánských bohů můžeme pro císařské období uvést? Jsou tu jednak jména z římského předřímského území, jako Sunucsal, Vagdavercustis, Nehalennia, Vihansa, Halamardus nebo Magusanus. Také některé jinak keltské matrony, ochranná mateřská božstva v provincii Dolní Germánie, mají germánský původ; ztvárněny jsou jako sedící trojice. Ale s bohy, kteří o sobě přízvisky prozrazují, že jsou germánští, se nedostaneme k pochopení germánských bohů o moc blíže. Kdo přesně byl Mercurius Cimbrianus, jehož znali Hermundurové a Neckarští Svébové, nám ani přívlastek kymberský neprozradí.

Tacitus uvádí jako hlavní bohy Germánů Mercuria, Marta a Hercula, dále zmiňuje bohyně Isidu a Nerthus, přičemž Nerthus je tu jediné germánské jméno. Tři jména bohů přirozeně vyvolávají asociaci s jinými božskými triádami, a to ani ne tolik s triádou z římského Kapitolu – Jupiterem, jeho manželkou Junonou a dcerou Minervou – jako spíše s keltskou triádou Taranis, Teutates

Wodan (Ódin)
na koni Sleipnim
s havrany Huginem
a Munirem; reliéf
z tzv. vendelské
přilby, Švédsko,
7.–8. století (Statens
historiska museum,
Stockholm).

a Esus. Už u Keltů máme problém, že Esuse nelze kloudně přiřadit k žádnému mediteránnímu protějšku. Taranis má rysy Jupiterovy, Teutates Merkurovy i Martovy; v obou případech je však tradice značně nejasná, přestože se nacházíme na půdě písemné kultury. O to těžší je situace u germánských bohů patřících kultuře bez vlastních písemných památek.

S veškerou opatrností lze říct, že Germáni měli zřejmě nejvyššího nebeského boha, boha války, boha počasí a jednu nebo více bohyní plodnosti. Jejich jména by byla Wodanaz/Wodan (= Mercurius) pro nejvyššího boha, Tý (Tyr)/Ziu (= Mars) pro boha války a Tór/Donar (= Jupiter/Hercules) pro boha počasí (hromu). Bohyně plodnosti Nerthus a Tacitem zmiňovanou svěbskou Isidu bychom pak spatřovali v pozdější Freyji.

Těžko však získat představu o germánských astrálních božstvech. Germánská jména hvězd musíme proto zpětně vyvozovat ze středověké Eddy, s veškerou nejistotou, kdy jednotlivá jména vznikla. Některá jsou značně poetická, jako Oči obra Thiassiho (Castor a Pollux v Blížencích) nebo především Sírius v souhvězdí Velkého psa jako Lokiho požár. Orionův pás se nazýval Freyjina (Friggina) přeslice, souhvězdí Velká medvědice a Malý medvěd byla stejně jako ve Středozeří Velký a Malý vůz, Mléčná dráha se nazývala Iringova cesta.

Posvátná cesta bohyně Nerthus

Ctitelé bohyně Nerthus sídlili podle Tacita při Baltu, byli to Avionové, Reudignové, Anglové, Varinové, Eudosové, Suardonové, Nuitonové. Jedná se o svěbské národy žijící východně od Labe. Nerthus byla bohyně země a podle Tacita (*terra mater* = Matka Země) odpovídala bohyni, již Řekové říkali Gáia nebo Gé a Římané Tellus.

Zvláštní pozornosti se vždy těšil Tacitův popis posvátné cesty bohyně Nerthus. Kultovní společenství sedmi kmenů uctívajících tuto bohyni bylo pro Tacitovy římské čtenáře srozumitelnou narážkou na řeckou amfiktyonii („ti, kdo žijí kolem“). Také mír a klid zbraní během jejího putování byly pochopitelné jako analogie k řeckému svatému míru, například během olympijských her. Tacitus zmiňuje i jiná kultovní společenství. Na území Semnonů se shromažďovaly kmeny na počest nejvyššího boha, vládce všech a všeho (*regnator omnium deus*).

Nerthus ostatně přebývala „na jednom ostrově v Oceánu“, což může znamenat jediné nějaký ostrov v Baltském moři. Můžeme zde uvažovat o některém z jižních dánských ostrovů, například